

рясних вод, так віддані Богу, благоденствують біля священних вод Слова". Ця емблема означає вічну радість, що досягається благочестям. Чи латинський девіз "пам'ятай про зворотне" – зображається пальмою, відображеною у воді. Ця емблема – попередження проти надмірної зарозумілості переможців. У написі переможцю пропонується пам'ятати, що життя одного громадянина дорожче, ніж загибель багатьох ворогів. Юнг, який у символах бачив велику невизначеність, вважав пальму символом жіночності.

Сосна

Сосна – одна з найстародавніших деревних порід, вічнозелена і довго-вічна. Сосна може рости на найбіднішому ґрунті, але їй необхідний життєвий простір. Через ці властивості вона є символом довголіття і безсмертя. Саме так її використовують при озелененні кладовищ і в похоронному ритуалі (соснові вінки і труни). Сосна – символ стійкості і подолання несприятливих обставин. У типології друїдів людина, народжена в період сосни (19-29 лютого і з 24 серпня по 2 вересня) схильна тягнутися вгору; їй зрозумілі високі устремління, і в той же час вона завжди готова до труднощів і навіть любить їх. Тяжіння до труднощів підсвідомо штовхає її до періодичної зміни способу життя. Люди сосни не мають собі рівних в самозахисті. У античній культурі сосна присвячувалась Сатурну і Пану. Сосна також служила знаком Кібели – соснові дрова йшли на багаття для спалювання померлих. Корібанти (служителі Кібели) ходили з підвішеними на шії сосновими шишками.

А також: Азалія – стриманість.

Барбарис – усвідомлення реального стану речей.

Гранат – плодючість.

Дикий виноград – завзятість.

Жасмин – впевненість.

Керрія – індивідуалізм.

Рододендрон – витонченість, добробут.

Ялівець – переконливість.

Література

1. Блаватская Е.П. Теософский словарь. – М.: Ассоциация Духовного Единения "Золотой Век", 1994. – 596 с.
2. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія/ Упор., прим. та біограф. нарис А.П. Пономарьова, т. В. Косміної, О.О. Боряк – К.: Либідь, 1991. – 640 с.
3. Шереминская Л.Г. Фен-Шуй для вашего сада. – Ростов н/Д.: Феникс, 2005. – 221 с.
4. Энциклопедия. Символы, знаки, эмблемы/ Авт. – сост. В. Андреева и др. – М.: ООО "Изд-во Астрель": ООО "Изд-во АСТ", 2004. – 556[4] с.

УДК 001.2: 001.8 Проф. Е.П. Семенюк, д-р філософ. наук – НЛТУ України

ДЕРЕВО ЗНАННЯ ЯК СИМВОЛ РОЗВИТКУ НАУКОВОЇ МЕТОДОЛОГІЇ ТА ЙОГО СОЦІОКУЛЬТУРНА РОЛЬ

Порівняння науки (як уособлення людського знання) з деревом є відомою метафорою з широкими семантичними можливостями. Розглядаються диференціація та інтеграція наукового знання, їх сучасні результати та роль у культурі людства.

Ключові слова: диференціація та інтеграція науки, наукова дисципліна, методологія науки, соціальна екологія, сталий розвиток, ноосфера.

Tree of Knowledge as a Symbol of Scientific Methodology Development and its Social and Cultural Role

Comparison of science (as an embodiment of human knowledge) with the tree is the well-known metaphor which has the ample semantic potentialities. The article deals with differentiation and integration of scientific knowledge, their modern results and role in human culture.

Keywords: differentiation and integration of science, branch of science, methodology of science, social ecology, sustainable development, noosphere.

За словами відомого бразильського письменника Пауло Коельо, "найдивнішими є власне прості речі..." [6, с. 18]. Саме до них і належить дерево. Недаремно це поняття вже давно стало у людській культурі не тільки позначенням певного виду рослинності, але й багатозначним символом, промовистим метафоричним образом. І поряд зі світовим деревом та деревом життя нерідко говоримо про дерево пізнання або ж знання. Важливо, що ці образи мають не тільки відомий культурологічний зміст, але разом з тим також і безпосереднє відношення до філософського осмислення як світу, так і людини, зокрема, до гносеології та методології науки. Епістемологічні аспекти символіки дерева, на нашу думку, варті окремого філософсько-методологічного розгляду (досі цей бік питання не був предметом спеціального аналізу).

Дерево знання – це відома метафора з широкими семантичними можливостями. Зазначимо, що будь-яка метафора завжди базується на аналогії як специфічному логічному методі, прийомі пізнання. Коли наука (як суспільна система організованого знання) порівнюється з деревом, це, насамперед, яскрава символізація того, що наука є живим організмом, який неупинно розвивається, росте. Далі, в образі дерева знання цілком очевидно є аналогія між корінням, стовбуром, гілками справжнього дерева та схемою розгалуження наукового знання на різні розділи, підрозділи, ділянки, окремі дисципліни, теорії, концепції, інші пізнавальні форми. Слід згадати, що деревоподібні класифікації широко використовують як модель дійсності у різних сферах життя та реальної діяльності людини (дерево проблем, дерево цілей, генеалогічне дерево, зрештою, найрізноманітніші класифікації в галузі техніки, економіки, державного управління тощо). Одним із відомих проявів цієї тенденції є різні варіанти класифікації наук.

Корінь як і стовбур гіллястого дерева пізнання світу є, безперечно, філософія стародавньої доби, яка була, точніше кажучи, натурфілософією – філософією природи. Тоді вона поєднувала в собі все, що люди знали про світ і про себе. Синкретичний, неподільний сплав цього знання робив його інтегральною цілісністю, і функціонувала вона саме як така. Досить згадати, що засновника мілетської школи Фалеса називають батьком не тільки грецької філософії, але й європейської науки загалом. У ті легендарні часи нікого не дивувало, що Піфагор був не тільки уславленим філософом, але й великим математиком та теоретиком музики. І не тільки він сам виділявся такою багатогранною обдарованістю та діяльністю – вся його школа була гідною свого вчителя. Арістотель (у творчості якого з-поміж інших розділів знання про

світ уперше вирізняється власне філософія – "перша метафізика") був не тільки "батьком" етики та логіки, але й автором трактату "Фізика" і першим, хто вжив слово "економіка". При цьому відомо, що він мав також чималі знання у галузі медицини, глибоко займався психологією.

І навіть значно пізніше, у добу Середньовіччя, епістемологічний універсалізм філософів ще значно зберігався. Проте, водночас вже давно відбувалося послідовне відгалуження від філософії окремих розділів знання про світ, які поступово набували статусу самостійних наук (принаймні, відносно самостійних). Так виділилися математика, медицина, астрономія, історія, фізика, біологія тощо. Об'єктивно цей процес пояснювався як обмеженістю пізнавальних можливостей окремої людини, так і тим, що спеціалізація у певній галузі надає дослідникові чималі переваги. Отже, диференціація в науці (розгалуження дерева знання) має дуже давні корені.

Варто сказати, що процес диференціації з самого початку поєднується з її діалектичною протилежністю – інтеграцією [10]. Ці два феномени абсолютно неможливі один без одного: адже відокремлення нових дисциплін від могутнього стовбура філософії відбувається шляхом об'єднання певних розділів знання у нову цілісність. Одне цілком поступово переходить в інше, і тут повна аналогія з деревом, в якому теж немає різких кордонів між корінням, стовбуром, великими гілками та маленькими гілочками, на яких виростають нові пагони та окремі листки.

За тисячоліття, які минули з часу зародження науки, дерево знаннярослося настільки, що сьогодні його вже важко охопити поглядом. Понад 2 тисячі самостійних наукових дисциплін, більше 7 тисяч напрямків досліджень – ці масштаби результатів диференціації знання про світ справді вражають. Об'єктами вивчення окремих наук вже давно стали найрізноманітніші явища природи, суспільства, життя і діяльності людини, її психіки, свідомості.

Насамперед, диференціація науки найактивніше розвивалася у сфері природознавства [2]. Особливі дисципліни, наприклад, пов'язані з дослідженням рідин та їх руху (гідраліка), повітря та руху в ньому (аеродинаміка), океанів (океанологія), озер (лімнологія), вулканів (вулканологія), погоди (метеорологія), птахів (орнітологія), риб (іхтіологія), плазунів (герпетологія), грибів (мікологія) тощо. Біологія як наука про життя, живу природу, вже давно розгалужена на дві великі гілки – зоологію та ботаніку, які вивчають відповідно тварин та світ рослин. Усередині ж кожної з них багато своїх, дрібніших підрозділів. Чимало спеціальних дисциплін поєднує комплекс лісівничих наук. У цій множині галузей знання є, зокрема, і наука про дерева – дендрологія; це частина ботаніки, яка вивчає деревні види рослин – власне дерева та чагарники.

З плином часу процес диференціації дедалі більше поглиблювався також у сферах соціально-гуманітарного, медичного, технічного знання, у математиці тощо. Показовим стало формування наукознавства – галузі знання, об'єктом вивчення якої є сама наука, тобто дерево людського знання у всьому його обсязі. У результаті тривалої дискусії загальне наукознавство було осмислене в методологічній теорії як комплексна, інтегративна за своєю природою дисципліна, що органічно охоплює елементи історії та соціології науки, її ор-

ганізації й економіки, психології наукової творчості, логіки наукового пізнання, наукометрії та наукової інформатики [5]. До речі, вельми наочним у даному випадку є той факт, що диференціація та інтеграція у процесі формування нових дисциплін йдуть пліч-о-пліч. З одного боку, виділення ще однієї наукової дисципліни, безперечно, є проявом диференціації у пізнанні світу, з іншого ж боку, – ця нова галузь знань утворюється шляхом інтеграції певних компонентів того, що вже існувало в науці раніше, у складі попередньої множини дисциплін (ідей, окремих розділів, методологічних засобів тощо).

Диференціація в науці стосується, звичайно, не тільки цілісних дисциплінарних утворень, але й інших площин розвитку науки як особливої форми суспільної свідомості та важливого соціального інституту. Для прикладу наведемо дві вельми істотні грані цього масштабного процесу – методологічну та кадрову. В першому з цих аспектів не можна не бачити дедалі глибшого поділу наукової методології на окремі епістемологічні форми та методи пізнання, його прийоми, семіотичні та інші засоби. В кадровому ж аспекті постійно зростає спеціалізація організаційних одиниць науки та окремих вчених, їх поділ за галузями досліджень, проблематикою та спрямованістю інтересів, за науковими центрами, школами, вживаним інструментарієм, інформаційним тезаурусом тощо. Під впливом імпульсів такого роду реальне розгалуження "дерева знання" з часом невинно прогресує.

З іншого ж боку, ХХ ст. увійшло в історію науки як час значного зростання питомої ваги та ролі інтегративних феноменів у пізнанні світу [10]. Особливо це стосується другої половини сторіччя, коли розпочалася доба науково-технічної революції. З прогресом техніки та підвищенням її значення у житті суспільства помітно зростали і поглиблювалися науково-інтегративні процеси у технічному знанні [9]. При цьому взаємодія і взаємопроникнення диференціації та інтеграції в науці набували дедалі складніших та продуктивніших форм.

Значними подіями у науково-методологічній сфері пізнання в ХХ ст. стали істотне розширення масштабів її регіонального рівня і, як наслідок цього, формування нетрадиційного виду засобів загальнонаукового статусу [4]. Найвідомішим з новітніх загальнонаукових інструментів пізнання є системний підхід, з ним органічно пов'язані структурний, функціональний, інформаційний, модельний, імовірнісний підходи та інші засоби такого ж рівня методологічної значущості. До речі, ієрархія системних утворень реальності теж є своєрідним "деревом", і цей метафоричний образ має чималу евристичну роль у загальному контексті системного підходу.

Особливо слід наголосити велике соціокультурне (а не тільки суто методологічне) значення поняття "дерева знання". Тут треба враховувати визначне місце знання, науки в культурі людства та всіх її механізмах.

Окремо зазначимо і специфічну функцію науки у вивченні самої культури як системної цілісності. Розгалуження відповідної гілки "дерева знання" є добре відомим: культурологія, філософія і соціологія культури, мовознавство, релігієзнавство, мистецтвознавство, літературознавство, театрознавство, музикознавство, історія та теорія живопису, архітектури, танцю, дизайну тощо. У дзеркалі цих наукових дисциплін можна побачити своєрідне "дерево культури".

Останнім часом вельми важливою площиною соціокультурної ролі науки стала боротьба за збереження і розвиток природного та культурного середовища людини. Виділимо два взаємопов'язаних прояви цієї функції. Перший – це формування соціальної екології як якісно нового кроку у розвитку екологічного знання, інтегративного утворення загальнонаукового рівня методології [1]. Соціальна екологія без перебільшення належить до тих галузей знання, які визначають обличчя сучасної науки. А другий прояв – це участь учених у формуванні та дослідженні багатогранної проблематики сталого розвитку [7, 8]. Нелегкі завдання людства на шляху оптимізації всіх граней його діяльності в гармонії з природним довкіллям абсолютно не можуть розв'язуватися без найактивнішої участі різних галузей науки. Тому цілком виправданою є ноосферна стратегія сталого розвитку: варто пам'ятати, що основним рушієм ноосфери за академіком В. Вернадським виступає саме наука як уособлення інтегрального інтелекту суспільства [3]. По суті, йдеться про те ж саме "дерево знання".

На закінчення ж хочеться пригадати відому фразу з "Фауста" Й. Гете: "Теорія, друже мій, є сірою, але вічно зеленим є дерево життя". Дерево людського знання теж може бути "вічно зеленим" тільки за умови, що знання адекватно відображає життя у невпинності його саморуху, в усій його складності, внутрішній суперечливості та дивовижності.

Література

1. Бачинский Г.А. Социозкология: теоретические и прикладные аспекты. – К.: Наук. думка, 1991. – 152 с.
2. Вандышев В.Н. Философский анализ дифференциации естественно-научного познания. – К.: Вища шк., 1989. – 176 с.
3. Вернадский В.И. Научная мысль как планетное явление. – М.: Наука, 1991. – 270 с.
4. Готт В.С., Семенюк Э.П., Урсул А.Д. Категории современной науки (становление и развитие). – М.: Мысль, 1984. – 268 с.
5. Добров Г.М. Наука о науке. Введение в общее науковедение. – Изд. 2, дополн. и перераб. – К.: Наук. думка, 1970. – 320 с.
6. Коельо П. Алхімік/ Пер. з португ. – Львів: ВНТЛ – Класика, 2002. – 128 с.
7. Семенюк Е.П. Філософські засади сталого розвитку. – Львів: Афіша, 2002. – 200 с.
8. Урсул А.Д. Путь в ноосферу. (Концепция выживания и устойчивого развития цивилизации). – М.: Луч, 1993. – 275 с.
9. Урсул А.Д., Семенюк Э.П., Мельник В.П. Технические науки и интегративные процессы. Философские аспекты. – Кишинев: Штиинца, 1987. – 256 с.
10. Чепиков М.Г. Интеграция науки. (Философский очерк). – Изд.2, перераб. и дополн. – М.: Мысль, 1981. – 276 с.

УДК 316/35 Доц. М.А. Скринник, канд. філософських наук – НЛТУ України

ДЕРЕВО ЯК СИМВОЛ УПОРЯДКОВАНOSTІ СВІТУ В УКРАЇНСЬКОМУ ЖИТТЄБАЧЕННІ

Символ дерева як архетипну форму колективного несвідомого у "Кобзарі" Т. Шевченка автор аналізує через ключові бінарні опозиції "космос – хаос", "життя – смерть", "правда – кривда", "Україна – імперія". Згідно з автором, засобом інтерпретації українського світу в "Кобзарі" є біблійний міф про "втрачений рай".

Ключові слова: "українське життєбачення", "міт", "метанаратив", "соціальна структура", "нація", "соціально-культурна самобутність".